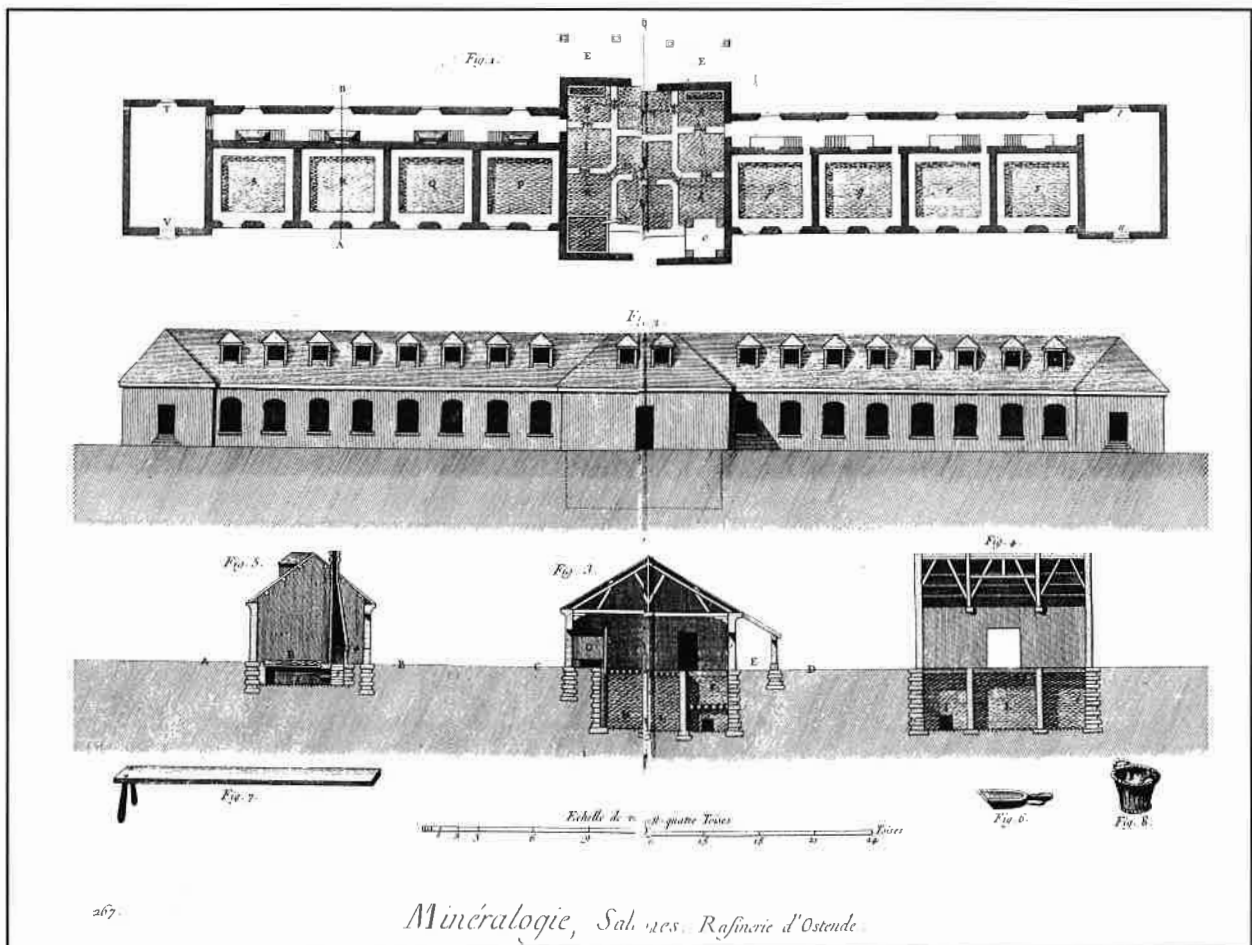

Zoutproductie in Gent, eerste en oudste geïndustrialiseerde stad van Vlaanderen (1750-1900)

De zeezoutrafinaderij van Oostende in Diderot's *Encyclopédie* (1762-1777): met haar 8 ziedpannen een niet te onderschatten concurrentie voor de Gentse zoutzieders...

Ambachtelijke zoutziederij uit Agricola's *De Re Metalica* (1565) (zie ook kافت).

WITTE PETROLEUM

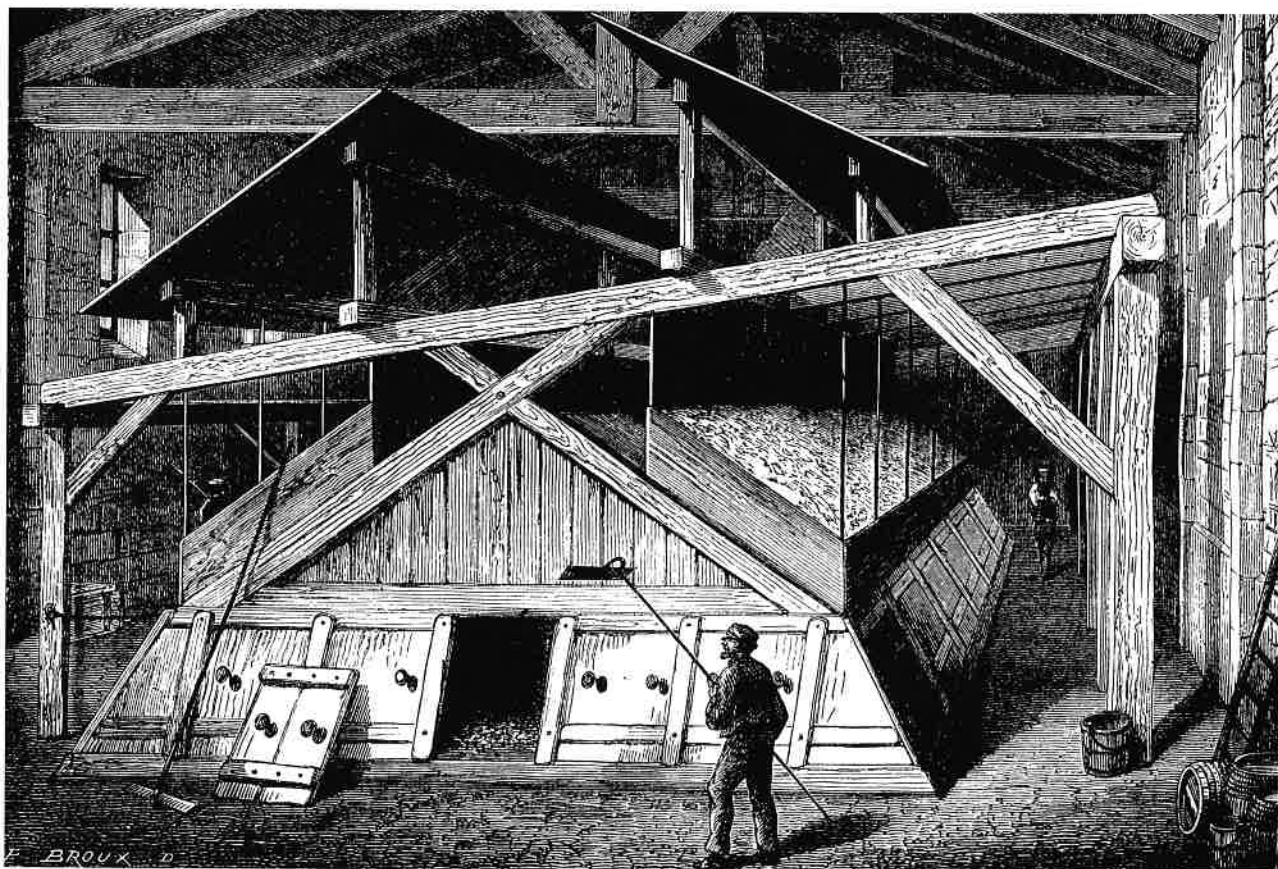
Guido Deseijn
M I A T

Deze bijdrage is de synthese van een paper voorgesteld op het vierde internationaal congres van de CIHS (Commission Internationale d'Histoire du Sel), dat doorging van 10 tot 13 september 1998 te Quartu S. Elena, Cagliari (Sardinië)

Hoe kon een vroeg-industriële 'boom'-stad zoals Gent in het Nederlandstalig gedeelte van België tot het begin van de 20ste eeuw zo'n belangrijke rol spelen in de handel van het 'witte goud'. Hoewel die oude middel-eeuwse stad ongeveer 32 kilometer naar

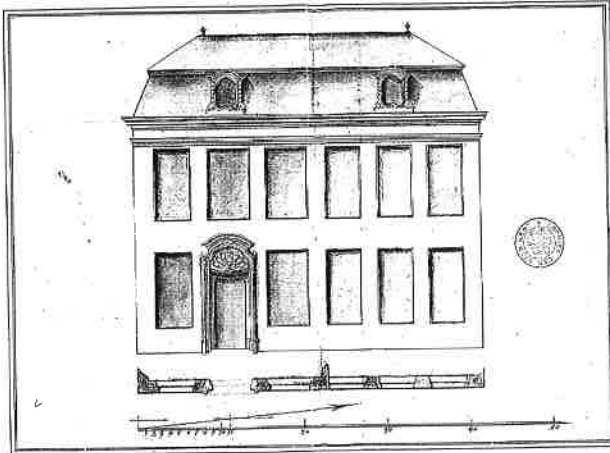
het noorden en 69 kilometer naar het westen van de Noordzee verwijderd lag, bestond er toch vanaf de tweede helft van de 18de tot het einde van de 19de eeuw een uitgebreide en *self-supporting* zeezout-productie. Dit was onder de Oostenrijkse bezetting in 1752-1753

door het graven van het handelskanaal Oostende-Brugge-Gent mogelijk gemaakt. Deze nieuwe waterweg liet toe dat zelfs grotere zeewaardige zeilschepen van de Oostendse Compagnie hun koloniale vrachten tot in het centrum van de stad konden brengen.

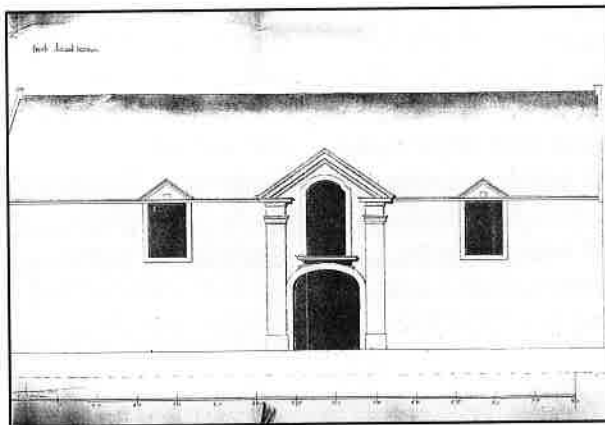
Een industriële zoutpan gestookt met fossiele brandstof. Dergelijke ziedpannen waren ook te Gent in gebruik, weliswaar met bescheidener afmetingen.

(Uit: FIGUIER, Louis, *Les merveilles de l'Industrie. L'Industrie du sel*. Paris, XIXd).

Fraaie stadswoning van een meester-zoutraffinadeur, jaren 1750: weerspiegeling van de toenemende rijkdom van deze ondernemers.

(SAG, Reeks 535, 18de-eeuwse bouwaanvragen)

De zoutboeie van meester-zoutzieder Benoit uitgevende op de Coupure, anno 1771.

(SAG, Reeks 535, 18de-eeuwse bouwaanvragen)

Rechts: ontwerp anno 1747 voor een zoutpan, ingediend door meester-zoutraffinadeur Robert De Grootte.

(SAG, Reeks 535, 18de-eeuwse bouwaanvragen)

Het bedrijvig Gent begon vanaf 1800 door haar textiel fabrieken en constructiewerkplaatsen welstand en macht te veroveren, en had behoefte aan die zoutwinning. Zelfs al was het een van haar minder belangrijke activiteiten, als onderdeel van de voedings-, textiel- en chemische industrie was die toch onontbeerlijk.

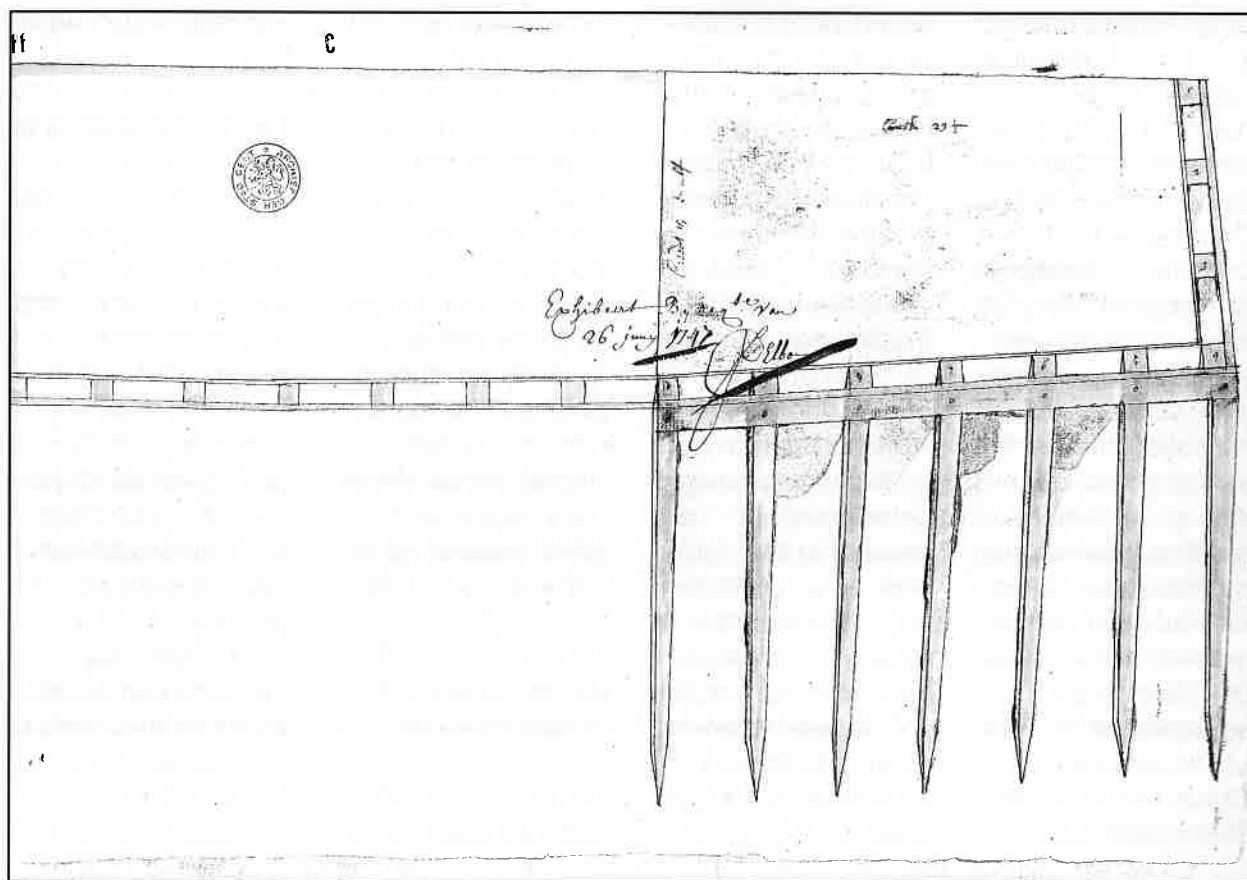
Het winnen van ruw keukenzout uit zee-water via uitloging en verdamping door de

zon was al van in de Middeleeuwen aan onze kust bekend. De pekkel werd toen al gebruikt voor het bewaren van voedsel (vlees en vis).

Tot in de 17de eeuw bestonden slechts kleine lokale zout-raffinaderijen in Gent, Menen, Boom, Sint-Amands (Brabant) en Charleroi (Wallonië). Maar de eerste industriële revolutie bracht 'Mohammed naar de berg', of de zout- en soda-raffinaderijen binnen de stad Gent.

Het vakmanschap van de zouthandelaren maakte het economisch interessant te investeren in bedrijven binnen Gent in plaats van aan de kust. Steenkool, in grote hoeveelheden per schip naar deze industriële stad aangevoerd, wekte ook de nodige hitte op om het zee-water artificieel te laten verdampen. Dat brakke zeewater werd per aak of platbodem naar de stad gebracht. Een kubieke meter zeewater bevat

gemiddeld 26 à 31 kilogram zout, ofte 36 kubieke meter voor ongeveer 1 ton zout. Pekkel (*saumure*) verkreeg men door het in de open lucht (in de zomermaanden?) uit te laten dampen binnen grote open reservoirs, in al dan niet met lood beklede houtconstructies. Vervolgens gebeurde de reductie van dit oververzadigd zoutwater tot zoutkristallen door uitkoken en verdampen in koperen of ijzeren pannen boven gemetselde stookplaatsen.

Op het eerste zicht lijkt een zoutproductie zo ver in het binnenland economisch oninteressant. Maar de bevolkingsexplosie door de expansie van de eerste industriële stad van Vlaanderen maakte het wel rendabel.

De populatie groeide immers aan van 40.000 inwoners in 1750, tot 55.000 in 1800 en meer dan 100.000 vijftig jaar later.

Dat de aanmaak van wassoda of *sel-de-soude* nauw gelinkt is aan de zoutproductie

is alom bekend. Het product wordt immers uit gewoon zout gewonnen. Daarom vindt men in een vroege industriële stad zoals Gent vanaf het midden van de 18de eeuw zout- en sodawinning tezelfdertijd in bedrijf. De productie in ton voor de verschillende perioden kon nog niet worden achterhaald.

“Sel-de-soude”

Het was de Franse chemicus Nicolas Leblanc (1746-1806) die er in 1791 voor

het eerst in slaagde een industrieel voor- delig proces uit te bouwen. Hij verhitte het zout met steenkool en kalk en verkreeg zo soda. Deze ontdekking was belangrijk zowel voor de textielindustrie (wassen en bleken), als voor de zeep- en glasindustrie. Dundonald deed in 1795 hetzelfde door een mengsel van natriumchloride (keukenzout) en kalium te laten verdampen waarbij men potassiumchloride kristallen en uiteinde-

lijk sodakristallen verkreeg¹.

Het was al vlug bekend dat dit loog- proces tot grote plaatselijke vervuiling leidde omdat hoge concentraties loog- waterstof in de atmosfeer werden geloosd. Dit werd een ernstig probleem in de dicht bevolkte stad Gent. Vanuit de bevolking regende het klachten bij elke nieuw geopende fabriek.

De plaatselijke Wet op de Vervuiling van 1807, als uitbreiding

bij een voorschrift uit 1624, verplichte sterk vervuilende bedrijven naar de minder dicht bevolkte rand van de stad te verhuizen. Daartoe behoorden onder andere brouwerijen en stokerijen, kalk-, aardewerk en glasovens, ijzergieterijen, scheepswerven, leerlooierijen, kaarsenfabrieken, blekerijen en ververijen, water- en windmolens, papiermolens, suikerraffinaderijen, rijstzetmeel-fabrieken, maar ook de zout- en sodapannen. Uit onderzoeken Commodo et Incommodo bleek het

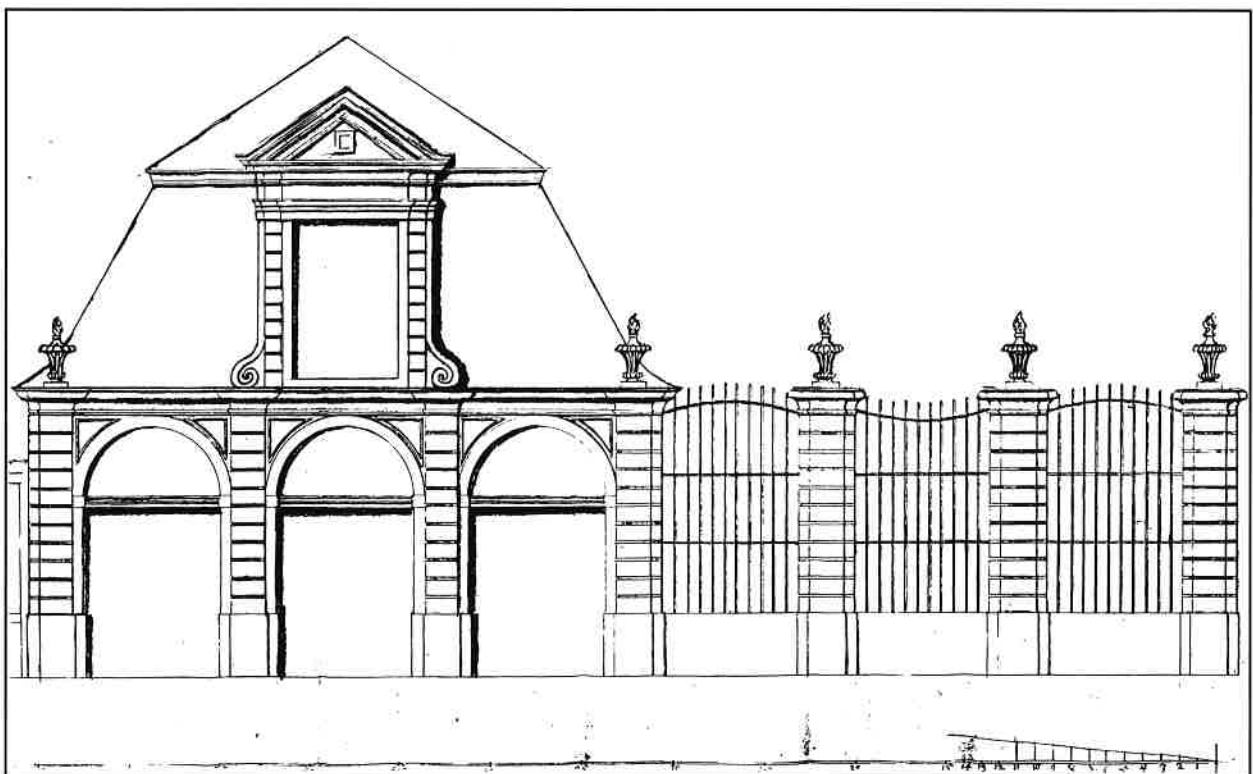
meest verontrustende aan de zout- en zeepziederijen, het constante brandgevaar - dag en nacht -, de stinkende en verstikkende olieachtige rook en afval, het aantasten van het metselwerk, meubels, behangselpapier, decoratieve textiel en kleren door de kwalijke dampen, geluidsoverlast, aantasting van het voedsel en geweven gebleekt en bedrukt textiel, de devaluatie van bezittingen nabij zo'n fabriek gelegen, overproductie van zout en zeep en zo voort.

De vervuiler zelf zou altijd het excuus aanvoeren dat artsen, wetenschappers en chemici, zelf inwoners van Gent, unaniem verklaarden dat "op medische grond en uit dagelijkse ondervinding zoutwinning, zelfs in dichtbevolkte steden, geen besmettelijke ziekten zou uitlokken noch enig ander effect sorteren op de gezondheid van de bevolking". Dikwijls om eigen klasse en eigen investeringen te beschermen... De ene dienst is de andere waard.

Vandaag weten we beter...

Zoutraffinaderijen in Gent

De tot nu toe oudst bekende zoutfabrikanten en -handelaars binnen de stadsomwalling, Patheet en Van de Vyvere, zagen al in 1625 als gevolg van de hoger vermelde voorschriften, hun bescheiden zoutraffinaderijen gesloten worden. Vóór 1800 telde Gent minstens een twaalfstal kleine en middelgrote zoutraffinaderijen. Deze bedrijven moesten optornen

tegen de concurrentie van zout uit veenplaggen vanuit Zeeuws Vlaanderen via de Sassevaart, een klein 16de-eeuws kanaal, en zelfs vanuit Engeland.

De 18de eeuw was een vredige en welvarende periode voor de Zuidelijke Nederlanden. De industriële statistieken opgemaakt onder het Oostenrijks Bewind (1713-1795) in opdracht van keizerin Maria-Theresia leveren ons ook informatie over de Gentse zouttraffi-

naderijen tussen 1753 en 1762². Men raffineerde er grote hoeveelheden zout afkomstig van Spanje of Frankrijk. Maar verwerkte ook steenzout uit Engeland, genoeg om Vlaanderen, en zelfs een deel van Brabant van zout te voorzien. Ruw grijs zout werd geïmporteerd van *Everpole* (Liverpool?), *Candis* (Cadix?), Alicante en het werd ook vanuit Frankrijk via de Oostendse zeehaven aangevoerd. Tien 'meester-raffineurs', eigenaar van 14 raffinerijen, hadden

de Gentse zoutindustrie in handen. Per pan waren twee arbeiders te werk gesteld. De eigenaars van twee pannen stelden een 'voorman' aan. Op dat ogenblik konden ze gemakkelijk 40.000 *razières*³ verwerken, maar men werkte slechts op halve capaciteit, toch nog goed voor zo'n 120.000 florijnen. In 1753 veranderde de werkmethode volledig omdat minder ruw zout vanuit het buitenland werd geïmporteerd. De politiek praktisch volledig geïsoleerde

Oostenrijkse Nederlanden moesten zelf bedruipend worden!

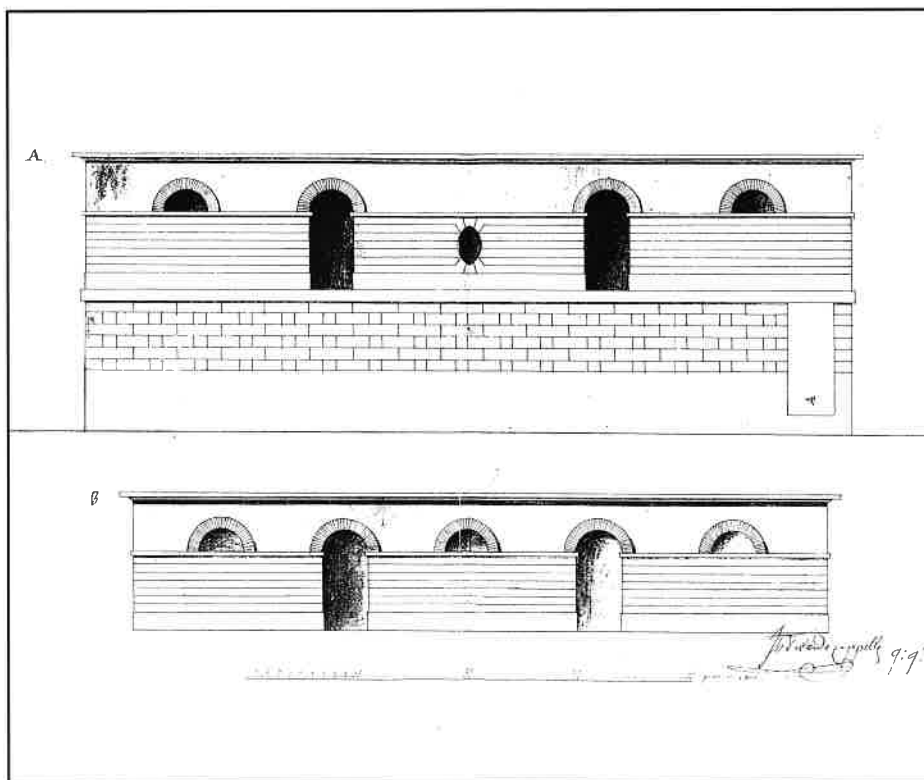
Zo werd de techniek ingevoerd om ruw zout te winnen door verdamping van zeewater aangevoerd per aak over de Schelde, het Sassekanaal of het kanaal Oostende-Brugge-Gent. Deze methode is vermoedelijk voor het eerst geïntroduceerd door de Gentse handelaars Franciscus Van Lancker, Joannes Grenier en Robert De Groote. Deze laatste stelde tussen 1745 en 1747

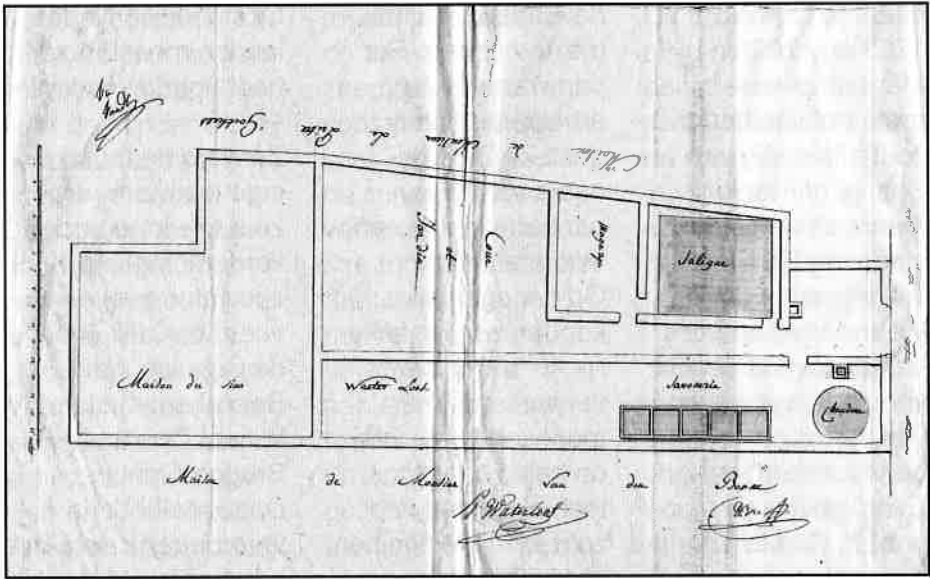
Links: de fraaie stallingen en afsluiting van zout- en zeepzieder Benoit aan de Coupure tegen de Brugse Poort, anno 1756.

(SAG, Reeks 535, 18de-eeuwse bouwaanvragen)

Zoutboei in empiriestijl voor meester-zouttraffineur Olivier Vleminck, een ontwerp van architect Van de Cappelle, anno 1809.

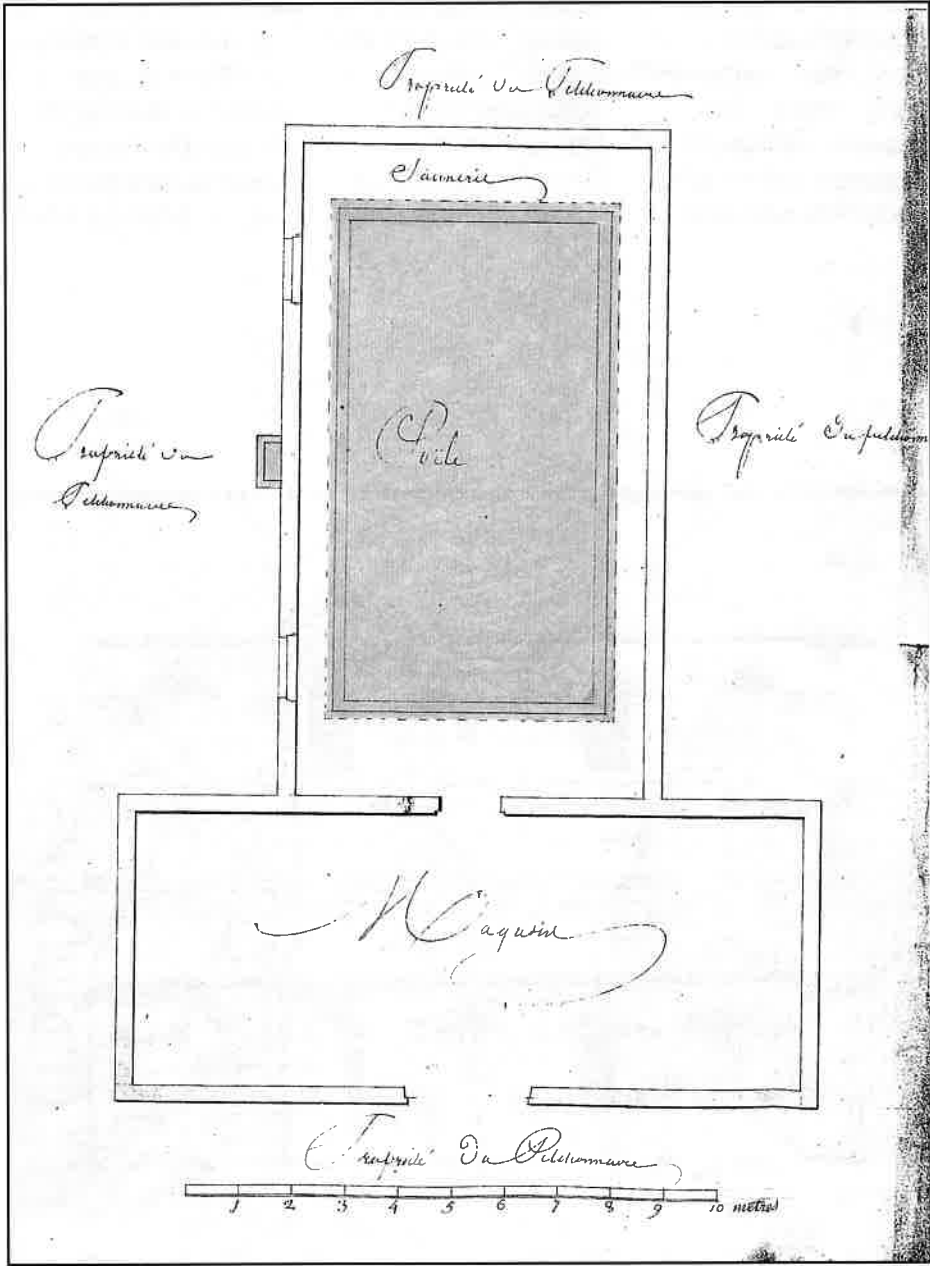
(SAG, Reeks 535, 18de-eeuwse bouwaanvragen)

**Plattegrond zout-
en zeepziederij
van Herbert Wa-
terloos, anno
1812.**

(SAG, Reeks K, Commodo en Incommodo, Dossier 157)

**Zoutpan van res-
pectabele afmetin-
gen, circa
5x10meter, naar
de bouwaanvraag
ven meester-
zoutzieder Pierre
Ronsse.**

(SAG, Reeks K, Commodo en Incommodo, Dossier 157)

een ontwerp voor een *sautpanne* uit hout uitbekleed met lood. In 1750 breidde hij zijn fabriek al uit met een *sautboeye ofte pakhuys*⁴.

De meeste zout- en zeepziederijen waren gesitueerd aan de oostelijke, noordelijke en zuidelijke stadsrand, aan het eindpunt van de voornoemde waterwegen.

De eerste die in 1752 werd opgericht in het westen van de stad, net na de voltooiing van het kanaal Oostende-Brugge-Gent, was de fabriek van Alexander Benoit⁵. Benoit, een welstellende handelaar en vroegere lijnolieraffineerder die dat jaar "*eenen looden bak inghemetselt om lanckx daer te ontvangen uyt syne schepen het zeewater dat hij tot Ostende doet haelen dienstighe tot syne sautrafinerie*" wilde oprichten, kreeg de toelating een "*petite machine*" te installeren om zijn boten leeg te zuigen. Het gaat hier wellicht om de oudste vermelding van een stoompomp in Gent (én Vlaanderen). In 1756 al breidde hij zijn fabriek langs het kanaal uit met rijk gedecoreerde opslagplaatsen en in

1771 met een nieuw industriegebouw⁶.

Leon De Smet, *savonnier* en sinds 1793 Benoits' buurman langs de Coupure kreeg van de overheid de toelating een loden pijpleiding te plaatsen om het water rechtstreeks van zijn schepen in zijn *salinen* te pompen. Ten oosten van de stad was minstens sinds 1756 Henri Joseph Moureau, de oudst bekende zout- en zeepzieder in een vroegere volmolen naast de zoutboei van De Groote gevestigd⁷. Beide kregen al vlug het gezelschap van andere zout- en zeepzieders (een zekere De Vos werd in 1762 toegestaan een loden buis te installeren voor het transport van zee-water, en Speelman is vermeld in 1768...). Moreau en Devos beklagden zich in 1769 bij de overheid dat het kanaal bij hun fabrieken dichtslibde zodat de boten met zeewater hun bedrijven niet meer konden bereiken⁸.

Het aantal zoutziederijen stagneerde onder de Franse bezetting (1795-1815) op twaalf bedrijven, dit keer door de invoer van zout vanuit Frankrijk.

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) werd Gent uitgekozen om de toen grootste zoutziederij van het nieuwe koninkrijk te huisvesten. Dat was de Nederlandse Patent Zoutfabriek van Christopher C. Schlund-Bodien, een Nederlands industrieel die op hetzelfde ogenblik grote stoomzoutziederijen in Rotterdam én in Gent wilde oprichten. Daarvoor verwierf hij - in ruil voor aandelen in zijn bedrijf - het terrein van de voormalige 'Engelse' stoombierbrouwerij van Nicolas Newbury op de oevers van de Schelde in het zuidoosten van de stad, tegen de Muinkbrug.

In 1825-1826 begonnen Bodien en C^o met de voorbereidingen onder de supervisie van de Engelse ingenieur W. H. Lewer. Jammer genoeg zonder daarvoor de nodige bouwtoelatingen te hebben aangevraagd⁹.

Dit en andere problemen met de stedelijke overheid, arrondissementsraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken veroorzaakte het bankroet van deze Engelse maatschappij nog vóór de werken een start namen.

De grootste oorzaak was het gebrek aan vertrouwen van de Nederlandse overheid in de buitenlandse - Engelse - onderneming, in feite de in Londen gedomicilieerde "*Netherlands Patent Salt Manufactory*". Maar ook het protectionisme voor de eigen, lokale, zoutrafinerijen was doorslaggevend. Per rondschrijven van 30 november 1825 en op bevel van koning Willem I moest het project worden stopgezet¹⁰:

"Er zijn redenen te geloven dat het plan niet tot een goed einde kan worden gebracht wanneer we het ter plaatse geraffineerd zout vergelijken met het Engelse waarnaar hier niet gevraagd wordt. Zelfs als het project zou slagen, zou het schade toebrengen aan de lokale zoutziederijen in Gent sedert vele eeuwen gevestigd en daarom de koninklijke attentie meer verdienend".

Vóór 1830, jaar van de onafhankelijkheid van België, steeg het aantal zoutziederijen tot veertien. Vijf jaar later bevonden zich veertien van de zeventien *sallinières* van Oost-Vlaanderen binnen de stad Gent.

In 1845 was dat aantal al gestegen tot 21 zout- of zeepziederijen. Verwonderlijk verminderde dit aantal in het midden van de 19de eeuw terug tot tien, vooral doordat de oudere vestigingen met de productie waren gestopt.

Een steekproef in het *Mémorial Administratif de la Flandre Orientale* leert ons dat een secundair centrum als Dendermonde in het midden der vorige eeuw, een zich langzaam herstellend Gent zelfs ver achter zich liet. Dendermonde verwerkte toen met 34 zoutraffinaderijen een stock van meer dan 5.000 ton zout, tegenover Gent met 16 (en twee werkloze) raffinaderijen slechts circa 1.230 ton! Oudenaarde, Oost-Vlaanderen's derde zoutcentrum, haalde daarentegen met dubbel zoveel bedrijfes (35!) niet eens het Gentse productiequotum.

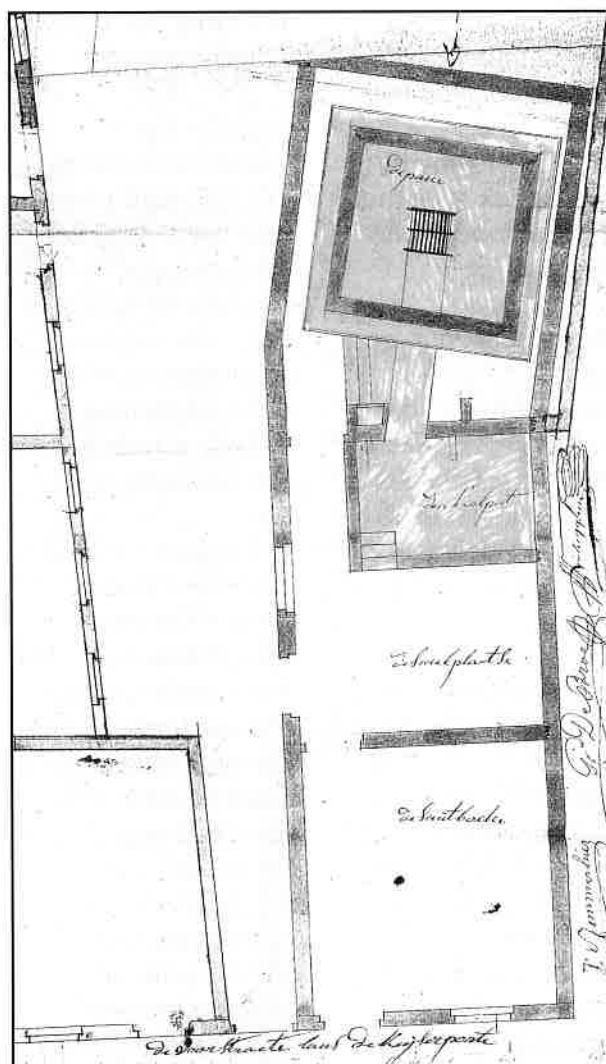
Tien jaar later waren de 34 Dendermondse bedrijven al goed voor méér dan 8.782 ton zout, terwijl Gent (15 bedrijven) en Oudenaarde (29 bedrijven) samen nauwelijks 1.204 ton verwerkten...

De Gentse haven bleef wel de voornaamste invoerweg voor zout. In 1852 bijvoorbeeld is bijna 4.405 ton steenzout verhandeld, en 4.173 ton Spaans, 1.090 ton Portugees en 215 ton Frans ruw zout.

Na 1865 liep het aantal Gentse zout- en zeepziederijen nog verder terug tot twaalf, om pas naar het einde van de eeuw toe opnieuw het aantal van 1830 te evenaren.

Op dat ogenblik waren de meeste producenten overgeschakeld naar harde zeep, toiletzeep en fijne geparfumeerde zepen mede op basis van dierlijke vetten. De smaak van de stedelijke bevolking bleek geraffineerder geworden...

Slechts drie 'industriële' raffinadeurs in de strikte betekenis van het woord bleven in 1900 over. Ruw zout (ook steenzout) werd immers vanaf 1885 meer en meer van overzee geïmporteerd via de nieuw ontwikkelde haven. Nog voor het einde van de eeuw, in 1898, werden belangrijke zoutraffinaderijen in het noorden van de stad opgetrokken. 'Les Salines Gantoises' van zoutzieder Edmund Vyncke

Nog een respectabele zoutpan, deze van meester-zoutraffineur Remmerliez, anno 1814

(SAG, Reeks K, Commodo en Incommodo, Dossier 157)

Gentsche Zoutziederij

FABRIEK *KLEINEN DOCK*, 138

BUREELEN *MEULESTEDE*, 65

~~~~~

Adresse Télégraphique

VYNCKE SAUNIER

GAND

Edmond

hadden hun vijftien grote zeezoutpannen vanaf 1911 onder koepelvormige betonnen schaaldaken gebracht, een voor het Interbellum revolutionaire bouwtechniek.

Deze fabriek bleef bijna honderd jaar lang draaien, met belangrijke uitbreidingen in de jaren 1920 en 1930. Het is misschien aan dit bedrijf te danken dat de import van vreemd zout via het kanaal Gent-Terneuzen tussen 1899 en 1903 terugviel van 12.840,639 op 5.391,080 ton".

Na de Tweede Wereldoorlog bleef de vestiging enkel als zoutopslagplaats bestaan.

Tot besluit kunnen we stellen dat in dit stedelijk milieu geen sprake was van grote zoutziederijen, maar van een beperkt aantal kleine tot middelgrote bedrijven. Ze waren van een geheel andere opzet

en kleinschaliger dan de enorme mediterrane of Atlantische zoutpannen, de continentale putpelbedrijven of de steenzoutziederijen in de Alpen.

Reeds in 1803 was Gent door de katoenindustrie voorbestemd het 'Manchester van het continent' te worden. En al vlug daarna volgden de andere nijverheidstakken, van metaalconstructie tot chemische bedrijven, waaronder nu ook de zouttraffinerijen een plaats krijgen.

Ze waren het product van een nieuw tijdperk: het importeren van de Eerste Industriële Revolutie naar Engels model op het continent. Model van een vroege vrije markteconomie waarbij elke negotiant, elke ondernemer een graantje (of zoutkorreltje) van de grote welvaartskoek probeerde mee te pikken...

EERSTE VROEG-INDUSTRIËLE ZOUTZIEDERIJEN IN GENT

(vanaf 1722 op jaarbasis bekend door de Wegwijzer van Gent - het jaartal verwijst naar de eerste vermelding, maar het bedrijf in kwestie kan al vroeger bestaan hebben. Ook moet vermeld dat in de Wegwijzer niet steeds alle werkende bedrijven opgenomen zijn)

1733: Franciscus VAN LANCKER, Vogelenzang

1734: Joannes GRENIER, Voormuide

1745: Robertus DE GROOTE, Bij de Vijfwindgaten

1752: Joannes Alexander BENOIT, Bij de Brugse Poort

1756: Henricus MOREAU, Bij de Vijfwindgaten

1761: Joannes VLEMINCX, Brabantdam (1740?)

1768: Petrus SPEELMAN, Bij de Vijfwindgaten

vóór 1772: BLANCKAERT junior, Steendam

vóór 1772: GRENIER, Nederkouter

vóór 1772: ONGEVAL, Overschelde

vóór 1772: Joannes SABBE, Sluizeken

vóór 1772: SPEELMAN, Nederkouter

1793: Leonardus DE SMET, nabij Roze-

marijnbrug

1804: BLOMMAERT & VERSTURME,

nabij Rasphuis

vóór 1807: Petrus TURPIN, Brusselsepoortstraat

vóór 1807: Carolus OLIVIER, Brabantdam

vóór 1807: Bernardus DE PAEPE, Nederkouter

vóór 1807: Joannes SPEELMAN, Nederkouter

1809: Carolus DE BUCK, Burgstraat

1812: Hubertus WAETERLOOS, Burgstraat

1812: Petrus RONSE, Jooremaaie

1813: VERSTURME-VAN ISEGHEM, Bij de Brugse Poort

1813: Felix BAU-

WENS, hoek Zwaanstraat-Kaatsspelplein

1814: Jacobus REMMERHIEZ, Brusselsepoortstraat

1816: Franciscus PARET, Lange Violettenstraat

1816: Benoit BRASSEUR, Nederkouter

1825: BEAUGEOIS-NUYTENS (zout, potas, kalk), Steendam

1825: NETHERLAND PATENT SALT MANUFACTORY (SCHLUND-BODIEN, LEWER & DU-

BOURG), Muinkbrug

Vele onder hen hadden naast hun zoutpannen andere industriële bezigheden. Zo waren Benoît, Blanckaert,

Grenier, Speelman ook exploitant van lijnzaadpletterijen.

YNCKE

Saline Gantoise

FABRIQUE PETIT DOCK, 138

BUREAUX MEULESTEDE 65

Gand, le

189

27

Voetnoten

¹ HALPHEN, Georges, *L'Industrie de la Soude*, Encyclopédie Industrielle Ballière, Paris, 1895.

Tot na het midden van de 19de-eeuw was natriumchloride (keukenzout) het enige basisproduct in gebruik voor de industriële aanmaak van soda of 'sel de soude'.

Het is aan het doorzetttingsvermogen van ondernemers als Schloesing en Roland, maar vooral Solvay en zijn medewerkers te danken dat vanaf 1857 soda langs scheikundige weg werd verkregen en in grote hoeveelheden kon worden gecommmercialiseerd. Dit als industrialisatie van een door Fresnel al in 1811 gedane uitvinding, waarbij gebruik werd gemaakt van toegevoegd ammoniakgas in de pekkel voor de aanmaak van kunstmatige soda.

² MOUREAUX, Philippe, *La statistique industrielle dans les Pays-Bas autrichiens à l'époque de Marie-Thérèse*, Bruxelles, 1974.

³ In Vlaanderen werd grijs of wit zout bijvoorbeeld in 1680 gemeten in "rasières d'Ostende" of "sacs de Malines".

BRIAVOINNE, Natalis, *Mémoire sur l'état de la population, des fabriques, des manufactures et du commerce dans les provinces des Pays-Bas, depuis Albert et Isabelle jusqu'à la fin du siècle dernier*, Bruxelles, 1840.

⁴ Stadsarchief Gent, 18de-eeuwse bouw-aanvragen: "...t afbreken van de zautboeye van syn huys ende het nieuwe opbauwen van de selve op de oude fondamenten (...) de breedte van dry voeten en half van een vague plaatsken commende jehghens de voornoemde zautboeye..." (535-341-2/1750, Vijfwindgatenstraat).

⁵ Stadsarchief Gent, 18de-eeuwse bouw-aanvragen: "...ter causen van het maecken een pontjen in de stadspoorte en van de Brugsche poorte om het saut waeter in te nemen..." en "... aen de Brugsche Stadspoorte langhst de syde van het waeter geseyt den waeldam, eenen looden back inghemetselt om lanckx daer te ontvanghen uyt syne schepen het zeewaeter dat hy tot Ostende doet haele dienstigh tot syne saut rafinerie ...". Vernomen hebbende dat de Waldam in de

toekomst geen rechtstreekse verbinding meer zal hebben met de Brugse Vaart, verzoekt hij het stadsbestuur hem een nieuwe plaats aan te duiden "...waer hy eenen nieuwen looden backghenaemt ontvangher saude kunnen placeren..." (535-44-5/1752, Bij de Brugsepoort).

⁶ Stadsarchief Gent, 18de eeuwse bouw-aanvragen: "... Joannes Alexander Benoit, coopman, mitsgaeders zeepzieder ende zaut rafineur (...) remiesen ende ballestrade ... achter uytcommende in den acker jehghens den traegel van de Coupure..." (535-46-9/1756, Brugsepoortstraat) en "...bouw van een nieuw bedrijfsgebouw (...) ten voorseyde omtrent de Brugse poorte, vanachter uytcommend op de nieuwe Coupure (...) op syne erfve teynden t ackerstrae-tjen..." (535-46-13/1771, Brugsepoortstraat).

⁷ Stadsarchief Gent, 18de-eeuwse bouw-aanvragen: "...Sr Heyndricus Josep-hus Moureau (...) proprietaris van ... ene Zaut Siederye ... bij de Vijf windt gae-ten..." (535-27-13/1756).

De industriële telling van 1817 leverde binnen Gent het bewijs dat de meeste zeep- en zoutziederijen slechts weinig arbeiders tewerkstelden, maximum twee à drie. Hier de tellingen van de zout-raffinaderijen van Van Crombrugghe, Waterloos en Moerman.

(SAG, Industriële Telling 1817)

Je soussigné Dubois employé pour mes

13 ¹⁸¹⁹ ~~Correspondants~~ ~~aux~~ ~~lettres~~ ~~suivants~~

Jean Baptiste Janssens	Dans ma Saline	Demeurant rue d'été à l'An
Jean Madisoot	Dans ma Saline	Demeurant rue d'origine
Antoine Stier	Journalier	Demeurant rue d'été à l'An
	Gommetteurs au ouvrage	de Hammette n° 12

Jacques Haut
 Augustine auctuel
 Florentin L. mayer

Cette déclaration délivrée au habitant de
 sous le sceau de la commune de ¹⁸¹⁹
 J. J. Vanrombugghe ⁶⁰ N° 15

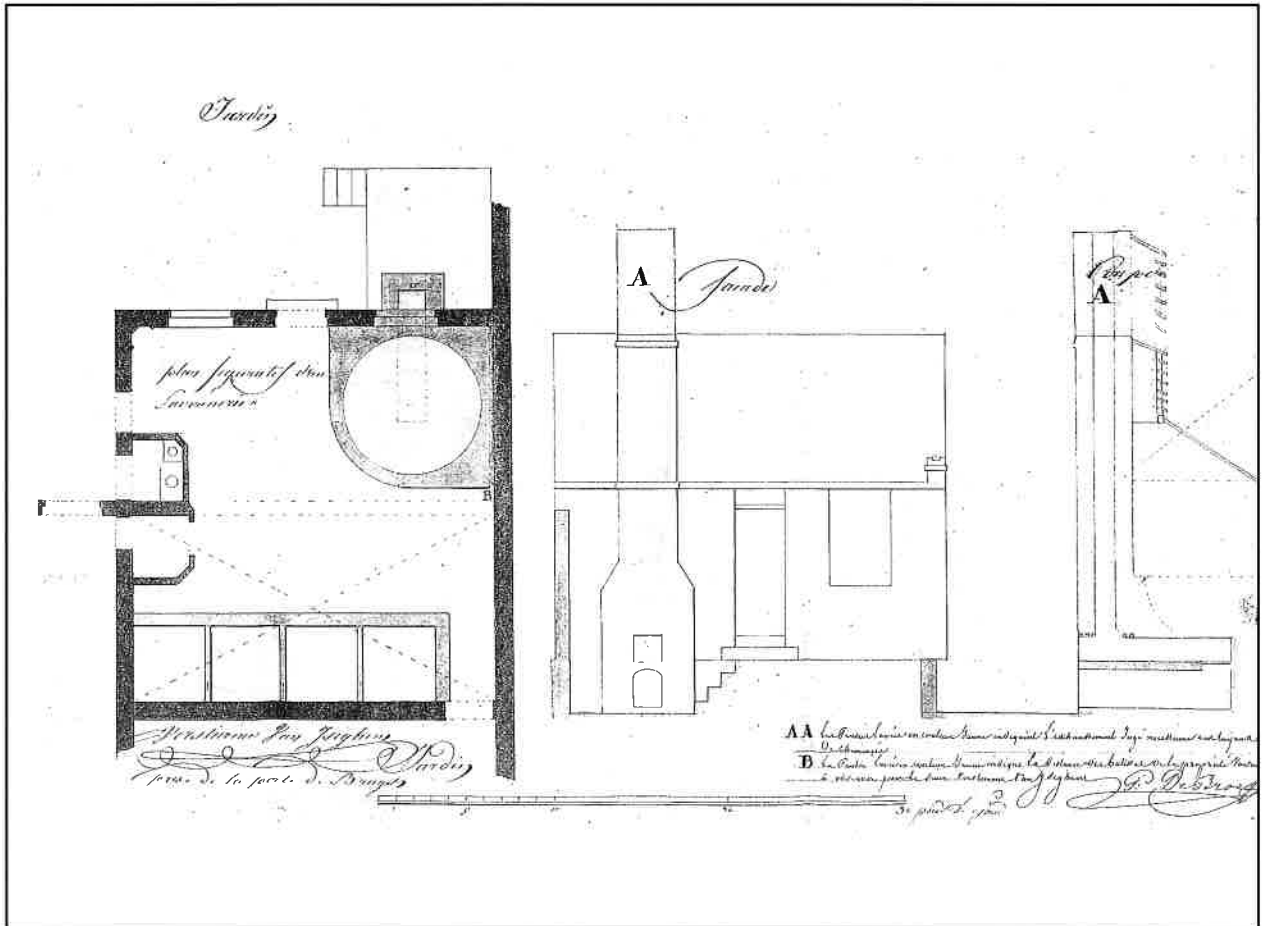
Sous des mis ouvriers occupé a ma Saline et
 Caspennie

Joseph Van halbeke âgé de 41 ans que coupeur
 François Vleurinck âgé de 28 ans - acheteur platine
 Joseph Vandenhoute âgé de 33 ans - acheteur platine
 Souffleur

W. A. terluin
 Rue de Bruges

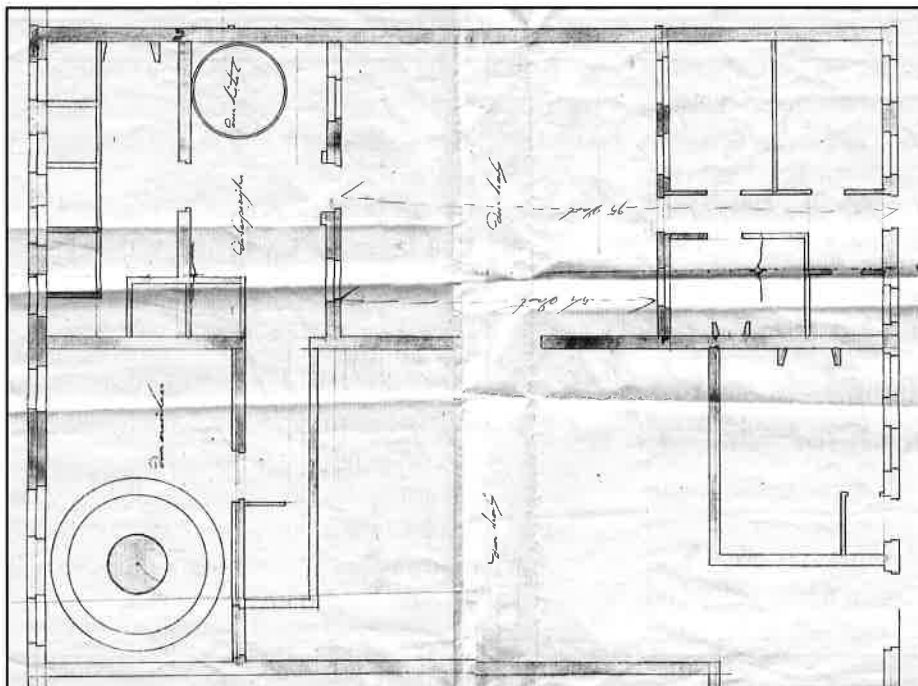
Refinerie de Sel, rue des Violons N° 95.
 Chez Madame Mourian ayant
 une Saline Livin de Rudder
 Demeurant longue Bruxelles
 N° 2 et son frère Joseph de Rudder
 Demeurant la la coupeur N° 11

La Doue Mourian

Gedetailleerde weergave van de installatie van een zout- en zeepziederij, deze van Versturme-Van Iseghem in de Hoogstraat, anno 1813.

(SAG, Reeks K, Commodo en Incommodo, Dossier 157)

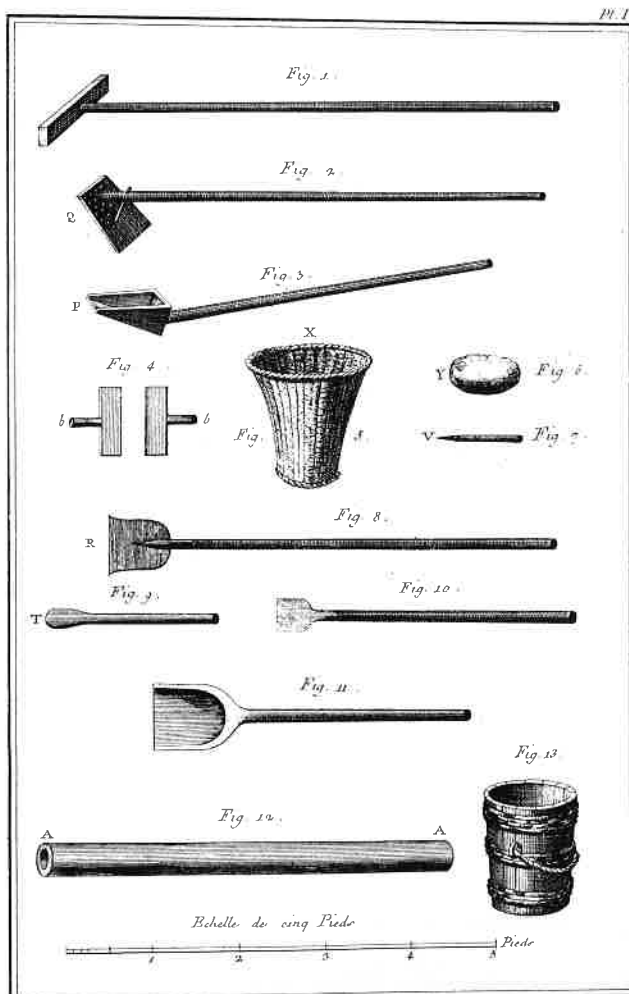
Nog een detailplan van de inrichting van een zout- en zeepziederij, deze van François Paret in de Lange Violettenstraat, anno 1816.

Links in beeld een rosmolen.

(SAG, Reeks K, Commodo en Incommodo, Dossier 157)

Alaam van een zoutzieder, tweede helft 18de eeuw.

(uit Diderot's *Encyclopédie*, 1762-1777, verzameling MIAT, Gent)

⁸ Stadsarchief Gent, 18de-eeuwse bouw-aanvragen: "... hunne achtererfven van syden de aude Schelde, te weten den eersten verthoorder langhest den cant en achter het Pesthuys alsmede den tweeden van achter het clooster van Sente Jooris, dat de gesejde riviere soo daenigh is vervolt ende opgeslyckt dat het onmogelyck is aldaer met schepen aen te commen, waer doore sy verthoorders syn lyden-de remarquable schaede ende intrest in hunne fabrique (...) by middel van dien gepriveert zyn van t zeewaeter tgone sy onvermydelyck noodigh hebbende tot hunne fabrique, als sulcx aldaer naer ghewoonte, met geene schepen..." (535-27-22/1769, Vijfwindgatenstraat).

Werktuigen van een zout- en zeepzieder, eerste helft 19de eeuw.

(uit: Figuiet, *Les Merveilles de l'Industrie*, verzameling MIAT, Gent)

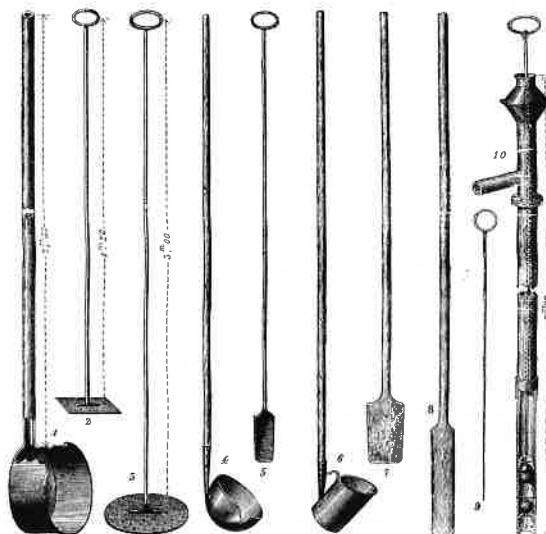

Fig. 307 à 310. — Outils du savonnier dans les fabriques du nord de la France.

⁹ Stadsarchief Gent, 18de-eeuwse bouw-aanvragen: G12-4424 & 4425/1825, Muinkbrug.

¹⁰ Later groeide het bedrijf uit tot één van de belangrijkste katoenfabrieken van Gent.

¹¹ Uit: BUSE Jules, *L'Épicerie à Gand, Gentbrugge, Ledeborg et Mont-Saint-Amand*, Gent 1905 pag 17.

Het verdampen geschiedt in vlakke vierhoekige pannen van sterk geslagen ijzer, boven hout- turf- of steenkolen-vuur. Deze pannen zijn, opdat de waterdamp spoedig zou verwijderd worden, met een trechtersvormigen wijden koker voorzien, die boven het dak uitkomt en waaruit groote wolken waterdamp ontsnappen. Het onderste gedeelte bevat houten kleppen, die of op den rand der zoutpannen rusten of opgehaald zijn en daar eene ruimte voor het uitgehaalde zout vrij laten. Zijn de pannen met sterke zoutoplossing gevuld, dan wordt deze verhit, totdat zij opbruist en telkens nieuwe oplossing bijgevoegd, zoodat zich kleine kristallen aan de oppervlakte vormen; intuschen heeft het zoogenaamde storen plaats, waarbij de opborrelende onzuiverheden worden afgeschuimd, de oplossing wordt geroerd, eiwit en kalkmelk worden bijgevoegd en het afzetsel op den bodem wordt weggenomen. Nu wordt de hitte gematigd om de gare pekels tot kristalschieting te brengen. De kristallen vallen nu naar beneden, de moederloog wordt telkens zwaarder, en om het laatste zout er uit te krijgen, laat men de hitte nogmaals toenemen. Het zout, dat hierdoor op den bodem zich afzet, wordt op den rand der pannen geschept, in smalle korven verzameld en aldus, wanneer het zoute water er afgedruppeld is, in de droogstoven geplaatst. Het geheel gedroogde zout wordt in vaten gepakt.

